

รากฐานและกระบวนทัศน์การวิจัยเพื่อท้องถิ่น
กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
Roots and Paradigm of community-based Research
with Social Change

อุทิศ ทาหอม

มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

Utis Tahom

Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University

E-mail: arm.utit.tahom@gmail.com

วันรับบทความ: 19 กันยายน 2565 (Received September 19, 2022)

วันแก้ไขบทความ: 1 พฤศจิกายน 2565 (Revised November 1, 2022)

วันตอบรับบทความ: 21 พฤศจิกายน 2565 (Accepted November 21, 2022)

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้นำเสนอรากฐานและกระบวนทัศน์การวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งการวิจัยเพื่อท้องถิ่นถูกจัดอยู่ในกระบวนทัศน์วิพากษ์ ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตและการเสวนา มีเป้าหมายเพื่อแสวงหาความรู้เพื่อการปลดปล่อย มนุษย์มีอิสระจากการครอบงำ สร้างความเท่าเทียม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้รับอิทธิพลจากการเคลื่อนไหวทางสังคมในทศวรรษ 1960 และ 1970 ที่ค้นหาสังคมที่ยุติธรรมและปลดปล่อยผู้ถูกกดขี่ในแอฟริกา เอเชีย และละตินอเมริกา สำหรับการวิจัยเพื่อท้องถิ่น นั้นมุ่งเน้นการทำงานกับผู้ด้อยโอกาส ผู้ถูกกดขี่ในด้านต่าง ๆ เช่น ทางเพศ สีผิว เชื้อชาติ ชนเผ่าพื้นเมือง ประชาชนพื้นที่ชนบท เป็นต้น มีหลักการ 4 ประการ คือ 1) โจทย์วิจัยมาจากชุมชน 2) ชุมชนเป็นนักวิจัย 3) ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาร่วมกัน และ 4) สร้างเครือข่าย

ความร่วมมือสู่ผลลัพธ์ การวัดผลในเชิงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของการวิจัย เพื่อท้องถิ่นนั้น แบ่งออกได้ 3 ประการ คือ ระดับเล็ก (Micro) ระดับกลาง และระดับมหภาค โดยมุ่งเน้นการเพิ่มขีดความสามารถ เพิ่มประสิทธิภาพ และการเสริมพลังให้กับชุมชน สังคม สู่เป้าหมายที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงสังคม

คำสำคัญ: กระบวนทัศน์การวิจัย รากฐานการวิจัย การวิจัยเพื่อท้องถิ่น
การเปลี่ยนแปลงสังคม

Abstract

This paper presents the foundations and research paradigms for local and social change found in the community-based research's philosophical principles. General effects of the social justice movement are classified in the critical paradigm, which emphasis on dialectics and dialogue. The goal is to seek knowledge for liberation. Humans are free from domination, but create equality to bring about social change. Community-based research was influenced by social movements in the 1960s and 1970s that sought to justify and liberate the oppressed in Africa, Asia, and Latin America. For Community-based Research (CBR), focuses on working with the underprivileged, people who are oppressed in various fields such as gender, color of skin, ethnicity, indigenous peoples, and people in rural areas, etc. This type of research has 4 principles: 1) The research problems are from the community, 2) The villagers are researchers, 3) People help each other to solve the problems, and 4) Building a network of cooperation towards expected results. The assessment of social change for this kind of research can be divided into three categories: micro,

medium, and macro with a focus on capacity building, effectiveness enhancing, and empowering communities and society towards goals that require social change.

Keywords: Research of paradigm, community-based research, participatory action research, social change

บทนำ

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research: CBR) มีรากฐานที่มาจากนักสังคมวิทยาสตรีนิยมและนักเคลื่อนไหว Jane Addams (1860-1953) มีส่วนร่วมในการสร้างงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community-Based Research: CBR) กับสตรีผู้อพยพในชิคาโก ในช่วงทศวรรษที่ 1800 นักทฤษฎีวิพากษ์วิจารณ์ Karl Marx และ Friedrich Engels ได้แสดงให้เห็นถึงหลักการของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในความพยายามที่จะปลุกจิตสำนึกของคนงานที่ถูกเอารัดเอาเปรียบภายใต้ระบบทุนนิยม ทฤษฎีสตรีนิยม (Feminist) และทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theories) เป็นกรอบทฤษฎีสำหรับโครงการ CBPR หรือ CBR หลายโครงการในปัจจุบัน นักปฏิรูปการศึกษา John Dewey (1859-1952) และ Paulo Freire (1921-1997) ก็มีอิทธิพลโดยตรงต่อปรัชญาของ CBPR Freire ก่อตั้งการสอนแบบวิพากษ์วิจารณ์ ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของ CBPR ซึ่งระบุว่าการศึกษาจะต้องถูกนำมาใช้เพื่อปลดปล่อยคนยากจนจากการกดขี่ ซึ่งเป็นผู้นำที่แข็งแกร่งในการปลดปล่อยของตนเอง ในทศวรรษที่ 1940 Kurt Lewin ทำทฤษฎีขอบเขตระหว่างการศึกษา ทฤษฎี และการกระทำในด้านจิตวิทยาและได้รับการยกย่องอย่างกว้างขวางว่าเป็นจุดเริ่มต้น “การวิจัยเชิงปฏิบัติการ” ในสหรัฐอเมริกา ขบวนการความยุติธรรมทางสังคม (The Social Justice Movements) ขบวนการสิทธิสตรี สิทธิพลเมือง แรงงาน และเกย์ (The Women’s, Civil Rights, Labor, And Gay Rights Movements) ล้วนมีอิทธิพลต่อการพัฒนาหลักการทางปรัชญาของ CBR ผลกระทบทั่วไป

จากขบวนการความยุติธรรมทางสังคม คือ การตรวจสอบพลวัตของอำนาจอย่างละเอียดถี่ถ้วนในการวิจัยทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การแบ่งปันอำนาจ (Power Sharing) ผ่านการดำเนินการแบบ CBR นอกจากนี้ การเคลื่อนไหวเหล่านี้กระตุ้นให้เกิดการเจรจาใหม่ว่า ทำไมเราจึงทำการวิจัย (Why We Undertake Research) สิ่งที่เราเชื่อเกี่ยวข้องกับใครอยู่ในการวิจัย (What We Believe About Who Should Be Included In Research) หัวข้อใดบ้างที่มีคุณค่าต่อการศึกษา (What Topics Are Valuable To Study) และการใช้การวิจัยทางสังคมที่อาจนำไปใช้กับสตรีนิยม (Feminism) เชื้อชาติ ชนพื้นเมือง กลุ่มคนเปราะบางอย่างไร (Leavy, 2017: 223)

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ สุขภาพ และสิ่งแวดล้อมที่ซับซ้อน ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม เป็นต้น เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากภาคีสาธารณะมีองค์ความรู้ ประสบการณ์ ตลอดจนความเชี่ยวชาญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เพื่อประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาและสร้างการเปลี่ยนแปลง โดยให้ชุมชนได้มีบทบาทในการทำวิจัย เพื่อเพิ่มศักยภาพในการพัฒนาตนเอง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของการเสริมประชาธิปไตย “Knowledge Democracy” ที่ให้ชุมชนเป็นหุ้นส่วนกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเอง (Taylor & Ochocka, 2017: 184-185) การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว เนื่องจากเป็นเครื่องมือในการทำวิจัยร่วมกันกับภาคีสาธารณะ กระบวนการวิจัยมุ่งเน้นความเท่าเทียม และตระหนักถึงจุดแข็งที่เป็นเอกลักษณ์ของภาคีที่เข้าร่วมการวิจัย การวิจัยเพื่อท้องถิ่น เริ่มต้นปัญหาที่ชุมชนสนใจ มีวัตถุประสงค์รวบรวมความรู้และดำเนินการเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อปรับปรุงสุขภาพและชีวิตความไม่เท่าเทียม (Wallerstein & Duran, 2006: 312)

จะเห็นได้ว่ารากฐานที่มาของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) นั้นมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียม การกดขี่ของสังคม เป็นเครื่องมือให้ประชาชน

กลุ่มผู้ด้อยโอกาส กลุ่มคนเปราะบางได้เข้าถึงสิทธิเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นทางสังคมคิดเห็น? เสนอแนะมุมมองผ่านการวิจัย โดยเฉพาะในศตวรรษที่ 21 สหประชาชาติ (UN) ได้เสนอการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม ต้องการบรรลุในปี ค.ศ. 2030 การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้าทิศทางการเปลี่ยนแปลงของโลก? ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างความเท่าเทียมให้กับมนุษยชาติ

ในบทความวิชาการนี้นำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับรากฐานและกระบวนทัศน์การวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยมีเนื้อหา 5 ประการ คือ 1) กระบวนทัศน์การวิจัยเพื่อท้องถิ่น 2) รากฐานทางประวัติศาสตร์การวิจัยเพื่อท้องถิ่น 3) หลักการและประโยชน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น 4) ความเหมือนและความต่างระหว่าง CBR กับ PAR และ 5) การวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงสังคม เพื่อเป็นข้อมูลองค์ความรู้สำหรับการนำไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคม ชุมชน ท้องถิ่นในปัจจุบันและอนาคต

1. กระบวนทัศน์การวิจัยเพื่อท้องถิ่น

(Paradigms of Community-Based Research: CBR)

กระบวนทัศน์ คือ โลกทัศน์ หรือ กรอบการทำงานที่กลั่นกรองความรู้เป็นมุมมองพื้นฐานที่มีชุดสมมติฐานเป็นแนวทางสำหรับการวิจัย กระบวนทัศน์เป็นแว่นส่องที่ใช้ในการค้นคว้า เพื่อสร้างการยอมรับต่อความคิดและการกระทำของนักวิจัย เชื่อมโยงระบบความเชื่อเกี่ยวกับอภิปรายและญาณวิทยา ซึ่งถูกจัดอยู่ในกระบวนทัศน์ด้วย (Leavy, 2017: 13) การวิจัยนับเป็นสิ่งที่โดดเด่นในสังคมตะวันตก “วิธีการทางวิทยาศาสตร์” เป็นศาสตร์สมัยใหม่ที่ได้รับการยอมรับเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามทศวรรษที่ผ่านมาได้เห็นการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งก่อให้เกิดเป็นลัทธิสมัยใหม่ เน้นการตีความหมายจากปรากฏการณ์สังคม

ในช่วงทศวรรษ 1980 นักวิชาการสตรีนิยม (Feminism) ได้โต้เถียงว่าการวิจัยไม่ใช่การยึดถือความเป็นกลาง มีทัศนคติในมุมมองและสร้างข้อมูล

เชิงประจักษ์เท่านั้น แม้ว่างานด้านสังคมศาสตร์ได้รับอิทธิพลจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นการทดลองเชิงประจักษ์ มุ่งมั่นเพื่อความเที่ยงตรง มีกฎเกณฑ์ ขั้นตอน และเทคนิค เพื่อการแสวงหาความรู้ การวิจัยทางสังคมต้องมีการตรวจสอบความเชื่อของนักวิจัยอย่างมีวิจารณ์ญาณ จึงควรนำกระบวนทัศน์เชิงบวก (Interpretivism Paradigm) หรือกระบวนทัศน์ตีความใช้เป็นแนวทางในการศึกษา เพื่อช่วยอธิบายความเชื่อ ความคิดของมนุษย์ ต้องอาศัยการขัดเกลาทางสังคม (Wallerstein, Duran, & Minkler, 2017: 12) ในปลายศตวรรษที่ 20 การก่อเกิดทฤษฎีหลังอาณานิคม ลัทธิหลังสมัยใหม่และหลังโครงสร้างปรัชญานี้ถูกพัฒนาขึ้นในบริบทของสหวิทยาการ รวมถึงการศึกษาในพื้นที่และสาขาอื่น ๆ ที่มีการวิพากษ์วิจารณ์ เช่น การศึกษาของผู้หญิง การศึกษาของชาวแอฟริกันอเมริกัน เพื่อเรียกร้องความยุติธรรมทางสังคม ตลอด 40 ปีที่ผ่านมาสตรีนิยมได้เปลี่ยนจากการศึกษาสตรีให้เข้าใจเรื่องเพศในวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ โดยเปลี่ยนอัตลักษณ์ของชนชั้น เชื้อชาติและชาติพันธุ์ รสนิยมทางเพศ และด้านอื่น ๆ เพศถูกมองว่าเป็นศูนย์กลางในความสัมพันธ์เชิงอำนาจ มีโลกต่าง ๆ ที่ปิดปากผู้หญิงได้ เช่น การเซ็นเซอร์ การข่มขู่ การดูถูกคนชายขอบ หรือการดูถูกเหยียดหยาม (Minkler & Wallerstein (Eds.), 2011: 36)

การวิจัยจึงถูกมองว่าเป็นเครื่องมือที่เสริมพลังและสร้างการปลดปล่อย นักวิจัย ต้องการสร้างประสบการณ์เรียนรู้ให้ผู้ถูกกระทำจากการกดขี่ให้หลุดพ้นด้วยตนเอง กลุ่มนักคิดนี้ปฏิเสธทฤษฎีหลัก (Grand Theory) ชี้ให้เห็นว่าการสร้างการปลดปล่อยต้องทำงานร่วมกันและการมีส่วนร่วม (Collaborative And Participatory Approaches) ของผู้ถูกกระทำจากอำนาจทางการเมือง เช่น แนวทางที่ผู้เข้าร่วม ต้องมีส่วนร่วมในการพัฒนาโครงการ เป็นกลุ่มนักคิดนี้คำนึงถึงความหลากหลาย รวมถึงเสรีนิยม เชื้อชาติ ชนพื้นเมือง กลุ่มนักคิดสมัยใหม่ (Postmodernist) และทฤษฎีหลังโครงสร้างนิยม (Poststructuralist Theory) (Leavy, 2017: 14) เน้นการปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหา

กระบวนทัศน์ของการแสวงหาความรู้ (Paradigm) นั้นแบ่งออกเป็น 3 กระบวนทัศน์ คือ 1) กระบวนทัศน์ธรรมชาตินิยม (Naturalism Paradigm) มุ่งเน้นการเรียนรู้การอธิบายทำนายปรากฏการณ์สังคม ควบคุมปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในเชิงสาเหตุ 2) กระบวนทัศน์การตีความ (Interpretivism Paradigm) มีความเชื่อว่าความจริงมีอยู่หลากหลาย มีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา ต้องใช้ความคิดและสติปัญญาในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น 3) กระบวนทัศน์วิพากษ์ (Critical Paradigm) ให้ความสำคัญกับวิภาษวิธี และการเสวนา (Dialectics And Dialogue) มีจุดหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง มีเป้าหมายเพื่อแสวงหาความรู้เพื่อการปลดปล่อย (Emancipation) มนุษย์มีอิสระจากการครอบงำ (พิชาย, 2559: 36-38) ทั้ง 3 กระบวนทัศน์มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับนักวิจัยต้องทำความเข้าใจรากฐาน วิธีการ และผลลัพธ์ในการศึกษาแตกต่างกัน มีรายละเอียดดังนี้

ประการแรก คือ กระบวนทัศน์ธรรมชาตินิยม (Naturalism) คือ มองว่าความจริงเป็นเพียงหนึ่งเดียว ต้องพิสูจน์ยืนยันจับต้องได้ ใช้วิธีการแปลงข้อมูลเป็นตัวเลข หรือ เชิงปริมาณ หัวใจของการแสวงหาความรู้แบบปฏิฐานนิยม คือ การค้นหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุผ่านการศึกษาทฤษฎีหลัก (Grand Theory) นำข้อมูลเป็นกรอบการศึกษาในภาพกว้าง ซึ่งเป็นวิธีการแบบนิรนัย (Deductive) ไปสู่การศึกษาแบบอุปนัย (Inductive) กระบวนทัศน์นี้จึงเป็นการศึกษาของการวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงทดลอง การวิจัยเชิงกึ่งทดลอง ถูกจัดอยู่ในกระบวนทัศน์ธรรมชาตินิยม (Naturalism) โดยผลลัพธ์มุ่งเน้นการอธิบายทำนาย การควบคุมสังคม จะเห็นได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสถิติเชิงอนุมาน สถิติเชิงพรรณนา

ประการที่สอง กระบวนทัศน์ตีความนิยม (Interpretivism) เชื่อว่าความรู้ ความจริงมีหลากหลาย เพราะเชื่อว่ามนุษย์มีสติปัญญาสามารถเรียนรู้จากทุกสิ่งต่าง ๆ ได้ และความรู้นั้นมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาขึ้นอยู่กับความคิด ความเชื่อและโลกทัศน์ของแต่ละกลุ่ม ซึ่งให้ความสำคัญกับ

การศึกษาแบบอุปนัย (Inductive) จากส่วนล่างของสังคม กระบวนทัศน์นี้จึงเป็นการศึกษาการวิจัยเชิงคุณภาพ อรรถปริวัติและวิชาวิธี (Hermeneutic and Dialectic) โครงสร้างภาษาชาติพรรณวรรณนา ปรากฏการณ์นิยม ทฤษฎีฐานราก เชิงคุณภาพแนวอัตชีวประวัติ ถูกจัดอยู่ในกระบวนทัศน์ตีความนิยม โดยผลลัพธ์มุ่งเน้นการตีความ (Interpretivism) เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์สังคมที่เกิดขึ้น

ประการที่สาม กระบวนทัศน์วิพากษ์นิยม (Critical) เป็นการผสมผสานทั้งสองรูปแบบ กลุ่มนี้บางส่วนนักเรียกว่า “กลุ่มปฏิบัตินิยม” ซึ่งเป็นกระบวนทัศน์ทางเลือกที่เห็นว่าการแสวงหาความรู้ของกลุ่มกระบวนทัศน์กระแสหลัก ดำเนินการไป เพื่อนำไปสู่การรักษาสถานภาพเดิม (Status Quo) ขณะที่นักวิจัยกลุ่มกระบวนทัศน์ทางเลือกเห็นว่านักวิจัยเข้าถึงความจริงที่ลุ่มลึก เห็นถึงความไม่ยุติธรรมจะต้องนำทางไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ด้วยบทบาทนี้นักวิจัยจึงยากที่จะเป็นกลาง (Non Value Free) ไปจนถึงเอาตัวไปผูกกับคุณค่า (Value Laden) ด้วยบทบาทเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Catalyzer) สำหรับนักวิจัยกลุ่มปฏิบัตินิยมจึงไม่ได้ปฏิเสธวิธีการศึกษากระแสหลัก หรือ เชิงปริมาณ ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ปฏิเสธการศึกษาแบบเชิงคุณภาพที่ให้ความสำคัญกับทฤษฎีฐานราก (Grounded Theory) แต่กลับให้ความสำคัญทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพไปพร้อม ๆ กัน โดยใช้ทฤษฎีหลักเปิดทางในการสำรวจและทำความเข้าใจความจริง เพื่อนำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลง (วรรณดี, 2560: 13) กระบวนทัศน์นี้จึงเป็นการศึกษาแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research: AR) การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research: PR) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) และการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ถูกจัดอยู่ในกระบวนทัศน์วิพากษ์นิยม (Critical) โดยผลลัพธ์มุ่งเน้นการอธิบาย ทำความเข้าใจ เรียนรู้ สร้างการปลดปล่อย ไม่ครอบงำ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

2. รากฐานทางประวัติศาสตร์การวิจัยเพื่อท้องถิ่น

(Historical Roots of Community-based research: CBR)

จุดเริ่มต้นการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) มาจาก Kurt Lewin ในทศวรรษที่ 1940 ที่ท้าทายช่องว่างระหว่างทฤษฎีและการปฏิบัติและพยายามแก้ปัญหาในทางปฏิบัติผ่านการวิจัยที่มีการวางแผน และควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแสวงหาวิธีการแก้ไขปัญหา เพื่อสร้างผลลัพธ์สู่การเปลี่ยนแปลง Lewin เป็นนักจิตวิทยาสังคม (Social Psychologist) คนแรกที่ได้กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) สนับสนุนการใช้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการแก้ปัญหาชุมชน Lewin หวังว่านักวิจัยของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างนักวิจัยและผู้มีส่วนร่วมการวิจัย และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ได้ใช้ประโยชน์จากการวิจัย เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Thompson & Hood, 2017: 5)

ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมากระบวนทัศน์ใหม่ของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research: PR) ได้เกิดขึ้น ทำให้เกิดความท้าทายต่อมุมมองเชิงบวกของวิทยาศาสตร์ ในช่วงทศวรรษที่ 1960 วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกันภายในกลุ่มนักวิชาการและการเคลื่อนไหวทางสังคม การเมือง ได้ท้าทายความสัมพันธ์ระหว่างมหาวิทยาลัยกับการแก้ปัญหาสังคม จึงทำให้เกิดการค้นหาทั่วโลกสำหรับทฤษฎีและแนวทางปฏิบัติใหม่ ๆ เพื่อสร้างความเป็นธรรมในประเด็นต่าง ๆ เช่น ผู้ถูกวิจัยต้องมีส่วนร่วมในความรู้ บทบาทของนักวิจัยกับการมีส่วนร่วมของสังคม บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน และชุมชนควรมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาตนเอง เพื่อสร้างความเท่าเทียมมากขึ้น จึงทำให้กระบวนทัศน์การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เชื่อมโยงวิทยาศาสตร์และนำมาประยุกต์ใช้กับการเคลื่อนไหวทางสังคม (Stoecker, 2003 : 10) โดยใช้เป็นเครื่องมือการศึกษาชุมชน เช่น ขั้นตอนการประเมินอย่างรวดเร็ว (Rapid Assessment Procedures) การประเมินชนบทอย่างรวดเร็ว (Rapid Rural Appraisal) และการประเมิน

ชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal) และถูกนำไปใช้กับประเทศกำลังพัฒนาเป็นหลัก ขณะเดียวกันบางวิชาชีพก็นำมาใช้กับสาขาตนเอง เช่น การวิจัยปฏิบัติการในห้องเรียน วิทยาศาสตร์เชิงปฏิบัติ (Action Science) การวิจัยเชิงปฏิบัติการด้านอุตสาหกรรมในด้านจิตวิทยาองค์กร และการพัฒนาองค์กร การสอบถามผู้ประกอบการวิชาชีพแบบร่วมมือร่วมกัน หรือการวิจัยแบบจิตวิทยาความสัมพันธ์ของมนุษย์และวิจัยเกี่ยวกับระบาดวิทยา เป็นต้น (Wallerstein & Duran, 2017: 27-29)

จะเห็นได้ว่าทางการศึกษา สาธารณสุข การพยาบาล สังคมวิทยา งานสังคมสงเคราะห์ และจิตวิทยา ล้วนมาจากรากฐานแนวคิดการพัฒนาชุมชนและวรรณกรรมการดำเนินการทางสังคม รวมถึงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) การวิจัยแบบปลดปล่อยหรือปลดปล่อยแบบเสรี (Emancipatory Or Liberatory Research) สนทนาเชิงวิภาษวิธี (Dialectical Inquiry) แม้กระทั่งการวิจัยที่ถูกบัญญัติขึ้นมาใหม่ คือ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยชุมชน ให้ความสำคัญกับการเป็นหุ้นส่วนของกลุ่มเป้าหมายเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาตนเอง ซึ่งทั้งหมดเป็นการวิจัยที่เน้นการปฏิบัติ (Practice) และสร้างผลลัพธ์ตามบริบทของสังคมนั้น ๆ (Israel, Schulz, & Parker, 2005: 5)

ในปี 1970 Paulo Freire ได้ตีพิมพ์ผลงานเรื่อง Pedagogy Of The Oppressed Paulo Freire แนวคิดการปลดปล่อยจากการกดขี่ ได้สร้างอิทธิพลต่อบทบาทของการวิจัยแบบเดิมเป็นอย่างมาก ที่มุ่งหวังสร้างรูปแบบการเปลี่ยนแปลง บรรยากาศของความไม่สงบทางการเมืองและความเหลื่อมล้ำทางสังคมในอเมริกาใต้ทำให้ Freire สนับสนุนด้วยความหวังใจ ความไว้วางใจ และความสัมพันธ์ที่เป็นศูนย์กลางของกระบวนการมนุษยธรรมและการศึกษา ต่อการเปลี่ยนแปลง ความเชื่อของ Freire ในมนุษยชาติและบทบาทของผู้คนกับการเปลี่ยนแปลงได้รับแรงผลักดันจากวาระความยุติธรรมทางสังคม ทำให้ Freire เชื่อว่าเมื่อได้รับการสนับสนุนจากปัญญาชน ผู้ไม่มีอำนาจ

สามารถดำเนินการเพื่อปลดปล่อยตนเองผ่านการปลุกจิตสำนึก แนวคิดของ Freire เป็นการเชื่อมโยงทางสังคมศาสตร์ประยุกต์และการเคลื่อนไหวทางสังคม พัฒนาไปสู่กระบวนการทัศน์ใหม่ของการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Wilson, 2019: 288) เป็นเครื่องมือสำหรับกลุ่มคนที่ต้องการความยุติธรรม (Justice) และหลุดพ้นจากการกดขี่ครอบงำจากอำนาจสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง และความตื่นตัวในการต่อต้านมโนทัศน์เชื้อชาตินิยม (anti-racism) และข้อเรียกร้องเพื่อความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) จนกลายเป็นจุดเริ่มต้นของ ทฤษฎีวิพากษ์เชื้อชาติ (พิเชฐ, 2564: 256)

นับตั้งแต่การตีพิมพ์ฉบับพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 2003 (Since The Publication Of The First Edition Of This Volume In 2003) คำว่า Community based Participatory Research ได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะในสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตามมีคำเรียกที่หลากหลายสำหรับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ การวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (CBPR) ในสหรัฐอเมริกา ได้ส่งผลกระทบต่องานวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในแคนาดา สหราชอาณาจักร ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ รากฐานทางประวัติศาสตร์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) จึงพบในทางสังคมศาสตร์และวิชาชีพต่าง ๆ ทั้งในระบบการศึกษาและนอกระบบการศึกษา สำหรับนักวิจัยกลุ่มนี้ได้รับแนวคิดทางประวัติศาสตร์และผสมผสานกับศาสตร์สมัยใหม่ ในศตวรรษที่ 20 บทหลักการ 3 ประการ ประการแรก เน้นการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ประการที่สอง รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่เน้นนักวิชาการและสถาบันทางสังคม หรือภาคีเครือข่ายเข้าร่วมปฏิบัติการ ประการสุดท้าย รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เน้นการให้คน หรือ กลุ่มเป้าหมายเข้าร่วมทำวิจัย หรือ ดำเนินการวิจัย เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงสังคม (Strand, 2000: 85)

จะเห็นได้ว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) จึงมีรากฐานมาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ วิธีการมีส่วนร่วม (Participatory Methodologies) และการพัฒนาชุมชนตนเอง (Roche, 2008: 2) ดังนั้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของ

ชุมชน (CBPR) หรือ การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เป็นสิ่งเดียวกัน แต่ถูกเรียกในแต่ละประเทศแตกต่างกัน เช่น สหราชอาณาจักร ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ใช้คำว่า CBPR ส่วน สหรัฐอเมริกา แคนาดา อิสราเอล และประเทศไทย ใช้คำว่า CBR เป็นต้น

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีวิพากษ์อยู่บนการแก้ปัญหาสังคมของกลุ่มนิยมาฮาเบอร์มาส (Habermasian) ให้ความสำคัญกับค่านิยมทางสังคม (Normative Social) และวัฒนธรรมเชิงบรรทัดฐาน (Cultural Values) และการปลดปล่อย (Emancipation) ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีสตรีนิยม (Theories Of Feminism) ลัทธิหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) และลัทธิหลังอาณานิคม (Post-Colonialism) ดังนั้นจุดเน้นวิธีการและเป้าหมายการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้รับอิทธิพลจากการเคลื่อนไหวทางสังคมในทศวรรษ 1960 และ 1970 ที่ค้นหาสังคมที่ยุติธรรมและปลดปล่อยผู้ถูกกดขี่ในแอฟริกา เอเชีย และละตินอเมริกา (Wilson, 2019: 288)

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เติบโตอย่างรวดเร็วและถูกนำมาประยุกต์ใช้ในหลาย ๆ ด้าน แต่เห็นได้ชัดเจนที่สุดในด้านสุขภาพ (But Most Noticeably In The Health Field) ขณะเดียวกันก็มีการนำการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ไปใช้ในสาขาวิชาต่าง ๆ เช่น วิจัยสร้างความร่วมมือกับชุมชน การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) และการประเมินชนบทอย่างรวดเร็ว (Rapid Rural Appraisal) ซึ่งคำว่า CBPR ยังถูกใช้โดยเน้นเฉพาะ เช่น การวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชนเผ่า (Tribal Participatory Research) มุ่งเน้นไปที่กลุ่มเปราะบางทางสังคมให้ได้เข้าถึงสิทธิเสรีภาพ พร้อมทั้งให้ได้รับโอกาสอย่างเท่าเทียมของสังคม (Wilson, 2019: 289) การวิจัยลักษณะนี้ส่วนใหญ่นำมาใช้ในการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคม (Civil Society) ขณะเดียวกันเป็นการทะลวงกำแพงผูกขาดความรู้ของมหาวิทยาลัยให้ชุมชนได้มีโอกาสเข้าถึงความรู้ เกิดสัมพันธภาพระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชน (Minkler & Wallerstein (Eds.), 2011: 10-11)

สำหรับเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นมักใช้ทั้งเชิงปริมาณ ได้แก่ แบบสอบถาม แบบทดสอบ แบบสังเกต สำหรับเครื่องมือเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีชุมชน การสังเกต การเดินสำรวจ การศึกษาข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้เทคนิคการทำงานที่หลากหลาย ได้แก่ 1) การวิเคราะห์ SWOT 2) การวางแผนโครงการโดยเน้นวัตถุประสงค์ ZOPP 3) เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (AIC) 4) เทคนิคการประเมินชนบทเร่งด่วน (RRA) 5) เทคนิคการประเมินแบบมีส่วนร่วม PRA เป็นต้น ดังนั้น การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) จึงเป็นการวิจัยที่สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตยที่มุ่งเน้นการสร้างพลเมืองให้กลายเป็นบุคคลแห่งการตื่นรู้ของประชาชน โดยเฉพาะกลุ่มคนเปราะบาง กลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ได้สะท้อนปัญหาและความต้องการผ่านการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

สำหรับประเทศไทยได้นำการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ใน ปี พ.ศ. 2541 โดยก่อตั้งเป็นฝ่ายหนึ่งในสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ต่อมาได้ก่อตั้งเป็นฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น และใช้ชื่อว่า Community Based Research: CBR เพื่อให้สอดคล้องกับการวิจัยที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาท้องถิ่น โดยการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Community Based Research: CBR) ได้ตั้งคำถามว่า “ทำอย่างไรจะให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย” การตอบคำถามแบบนี้ต้องมองย้อนกลับไปที่ชุมชนท้องถิ่น โดยให้คนในท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดโจทย์วิจัยเพื่อตอบคำถามของตัวเอง ถึงแม้ว่าประเด็นเร่งด่วนบางประเด็นจะสามารถจัดกระบวนการ จัดงบประมาณ เพื่อนำไปสู่งานหรือโครงการพัฒนาได้ แต่มีความจำเป็นที่จะต้องให้คนในชุมชนเข้ามาศึกษา หารือ ร่วมกันค้นหาหาข้อมูล (สินธุ์, 2552: 48) วางแผนการทำงานร่วมกัน วิเคราะห์ และสรุปบทเรียน เพื่อไปตอบประเด็นปัญหาของท้องถิ่น โดยมีพี่เลี้ยงเป็นที่ปรึกษาและมีเครือข่ายในชุมชนท้องถิ่นมาร่วมกันทำงานวิจัย ซึ่งฐานคิดของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น หรือ หัวใจของของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น มุ่งเน้นที่ชุมชน

ท้องถิ่นให้รู้จักตนเอง เข้าใจปัญหาตนเอง ทดลอง และแก้ไขด้วยตนเอง บนหลักการ 3 ประการ (กาญจนา, 2548)

1) โจทย์วิจัยมาจากชุมชน ชุมชนเป็นผู้กำหนดปัญหาผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน ค้นหาโจทย์ว่าชุมชนมีปัญหาอะไร เกิดขึ้นจากไหน แล้วจะมีวิธีการแก้ไขอย่างไร

2) ชุมชนเป็นนักวิจัย ให้ชุมชนเป็นคนแสวงหาคำตอบจากการวิจัยเก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล โดยมีพี่เลี้ยงคอยทำหน้าที่ให้ความรู้ เสริมทักษะ ติดตาม ประเมินผล ทั้งนี้พี่เลี้ยงอาจจะอยู่ในรูปแบบขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) หรือมหาวิทยาลัย หน่วยงานระดับท้องถิ่น เป็นต้น ภายหลังได้มีการสังเคราะห์งานว่า “การจะสร้างพลังการเปลี่ยนแปลงให้มากขึ้นจำเป็นต้องมีนักวิชาการเข้ามาร่วม” จึงสร้างภาคีจากภายนอก เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ อาจารย์มหาวิทยาลัย ให้ทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยมีเงื่อนไขว่า “ชุมชนต้องเป็นนักวิจัยและเป็นหัวหน้าโครงการร่วมกับบุคคลภายนอก”

3) ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาร่วมกัน นำข้อมูลที่ได้มาออกแบบปฏิบัติการแก้ไขปัญหาร่วมกันของชุมชน พร้อมทั้งเชิญบุคคลภายนอกร่วมดำเนินการ เช่น องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาล สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานเกษตรอำเภอ ท้องถิ่นแห่งประเทศไทย เป็นต้น

ผลงานวิจัยกระแสหลักในอดีตที่ผ่านมาว่าได้ทำให้เราเข้าใจได้ถึงรากเหง้าของปัญหาการพัฒนาสังคมไทยที่มีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นอย่างมาก กล่าวคือ **ประการแรก** การพัฒนาสังคมที่ผ่านมาทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางสังคมโดยเน้นเมืองมากกว่าชนบท **ประการที่สอง** การพัฒนาสังคมในอดีตที่ผ่านมาได้เน้นการพึ่งพาภายนอกในหลากหลายรูปแบบ **ประการที่สาม** การพัฒนาสังคมที่ผ่านมาสร้างสังคมให้เกิดการไร้ศีลธรรมและจิตใจโดยเป็นการทำลายต้นทุนทางสังคมอย่างประเมินค่ามิได้ **ประการที่สี่** การพัฒนาสังคมของไทยไม่เน้นการมีส่วนร่วม จึงทำให้ชุมชนท้องถิ่นอ่อนแอไม่มีส่วนร่วม

ในการควบคุมและจัดการทรัพยากรของตนเอง **ประการที่ห้า** การพัฒนาสังคมที่ผ่านมาได้ทำลายสถานะสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาเข้าสู่ระบบการตลาดของสังคม **ประการสุดท้าย** การพัฒนาที่ผ่านมาได้เน้นทิศทางเดียวให้เป็นมาตรฐานเดียวทั่วประเทศโดยไม่สนใจทางเลือกของท้องถิ่น (อานันท์, 2544)

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ถือได้ว่าเป็นกระบวนการที่แตกต่างจากเดิมอันเป็นกระบวนการเชิงบูรณาการ โดยใช้ปัญหาหรือปรากฏการณ์ในชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง ทุกคนมีส่วนร่วม การวิจัยลักษณะนี้ เน้นที่กระบวนการพัฒนาคนและเชื่อมโยงในหลาย ๆ ส่วนเข้าด้วยกัน โดยอาศัยเวทีการเรียนรู้เป็นเครื่องมือนำทางสู่ผลลัพธ์ การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เน้นให้เชื่อมโยง ถักทอ และร้อยเรียงกันระหว่างงานวิจัยกับงานพัฒนา ระหว่างวิจัยกับการจัดการความรู้และภูมิปัญญาของท้องถิ่น ระหว่างงานวิจัยกับความเคลื่อนไหวทางสังคม รวมทั้งการผสมกลมกลืนเอื้ออาทรต่อกันระหว่างนักวิจัยที่เป็นชาวบ้านกับข้าราชการ นักพัฒนา และนักวิชาการ อย่างไรก็ตามการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) จึงถูกเสนอเป็นอีกทางเลือกหนึ่งในงานพัฒนาชุมชนท้องถิ่น เพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนคติการวิจัยแบบเดิม มาสู่กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, 2548: 22) ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม ค้นหาศักยภาพ เสนอแนวทางแก้ไขต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นหลักการของประชาธิปไตย คือ อำนาจอเป็นของประชาชน การวิจัยเพื่อท้องถิ่นนับเป็นเครื่องมือที่ให้ประชาชน กลุ่มผู้ด้อยโอกาส กลุ่มชาติพันธุ์ได้สะท้อนทำการวิจัย เพื่อแก้ไขปัญหาตนเอง พร้อมทั้งขับเคลื่อนนโยบายจากล่างขึ้นบน (Bottom-Up Policy) ดังนั้นการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงสร้างการเรียนรู้ ทบทวนตนเอง เพื่อปลดปล่อยชุมชนจากผลของการพัฒนา ให้มีโอกาสมมีส่วนร่วมต่อการแก้ไขปัญหาชุมชน

ดังนั้น เป้าหมายของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงเปรียบเสมือนการสร้างสะพานเพื่อเชื่อมต่อระหว่างองค์ความรู้ใหม่และองค์ความรู้เดิม โดยมุ่งสร้างนักวิจัยในท้องถิ่น สืบสานองค์ความรู้สู่คนรุ่นใหม่ และสร้างเครือข่ายการทำงาน

ในชุมชน ท้องถิ่น พร้อมทั้งไปสู่การการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในระดับนโยบาย และมาตรการทางสังคมที่หลากหลาย ๆ ระดับ ตั้งแต่ระดับชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ จากเป้าหมายดังกล่าวการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ตั้งแต่การกำหนดปัญหา การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล วางแผนดำเนินการ วิเคราะห์และทดลองปฏิบัติ ล้วนแล้วเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนแทบทั้งสิ้น นักวิชาการ นักพัฒนา เป็นแค่ผู้ให้คำปรึกษาแนะนำ เป็นคนคอยกระตุ้นให้ความคิดและเสนอแนะเพิ่มเติม เพื่อทำให้เกิดความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

3. หลักการและประโยชน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

(Principles And Benefit Community-Based Research: CBR)

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เป็นแนวทางที่รวมวิธีการวิจัยและกลยุทธ์สร้างขีดความสามารถของชุมชน (Community Capacity-Building) เป็นการเชื่อมช่องว่างระหว่างความรู้ที่เกิดจากการวิจัยและการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในระดับนโยบาย ความแตกต่างของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งมองว่า “ชุมชน (Community)” เป็นสถานที่ตั้งของหน่วยงานทางสังคมที่มีอัตลักษณ์ และมีกลุ่มคนที่เผชิญกับปัญหาในลักษณะเดียวกัน การวิจัยเพื่อท้องถิ่น มุ่งเน้นการเสริมสร้างความสามารถการแก้ปัญหาชุมชนผ่านการวิจัย การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้ถูกนิยามว่า เป็นการวิจัยที่สร้างความเท่าเทียมและมุ่งเน้นการทำงานร่วมกันของสมาชิกในชุมชน (Community Members) ตัวแทนองค์กร (Organizational Representatives) และนักวิจัย (Researchers) ทุกขั้นตอน มีเครือข่ายร่วมสนับสนุน พร้อมทั้งมีความรับผิดชอบร่วมกัน เพื่อเพิ่มความเข้าใจในปรากฏการณ์ (Understanding of a Given Phenomenon) พลวัตทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชน บูรณาการความรู้ที่ได้รับการดำเนินการเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของสมาชิกในชุมชน แนวทางการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นดังต่อไปนี้

1) ตระหนักถึงความสำคัญของระบบสังคม การเมือง วัฒนธรรม และเศรษฐกิจต่อพฤติกรรมและผลลัพธ์

2) มีส่วนร่วมกับสมาชิกในชุมชนในการเลือกหัวข้อการวิจัย พัฒนา โครงการ รวบรวมข้อมูล และตีความผลลัพธ์

3) เน้นทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

4) ให้ความสำคัญกับการแปลผลการวิจัยขึ้นพื้นฐาน แทรกเข้าสู่การประยุกต์ใช้เพื่อการเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติและนโยบาย (Viswanathan et al., 2004: 2) จะเห็นได้ว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) นับเป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นการทำงานกับกลุ่มเปราะบางทางสังคมและคนในชุมชนที่ขาดโอกาสการเข้าถึงบริการของรัฐ

ผู้เขียนขอจำแนกหลักการและประโยชน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ดังนี้

1. หลักการของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือในการสร้างพลังอำนาจให้กับกลุ่มเป้าหมาย ได้เรียนรู้ สะท้อนมุมมอง ปัญหา เพื่อสร้างพลังสู่การปลดปล่อยจากการครอบงำ ความพิเศษของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) นั้นมุ่งเน้นการทำงานกับผู้ด้อยโอกาส ผู้ถูกกดขี่ในด้านต่าง ๆ เช่น ทางเพศ สีดวง เชื้อชาติ ชนเผ่าพื้นเมือง ประชาชนพื้นที่ชนบท เป็นต้น Israel et al. (2017: 32-35) ได้นำเสนอหลักการ หรือ คุณลักษณะวิจัยเพื่อท้องถิ่น 9 ประการ

(1) ตระหนักถึงชุมชนเป็นหน่วยของเอกลักษณ์

(2) เริ่มต้นด้วยและสร้างจุดแข็งและทรัพยากรภายในชุมชน

(3) อำนาจความสะดวกในการทำงานร่วมกันและความเป็นหุ้นส่วนที่เท่าเทียมในทุกขั้นตอนของการวิจัย เกี่ยวข้องกับกระบวนการเสริมอำนาจ และการแบ่งปันอำนาจ

(4) ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมและการสร้างขีดความสามารถระหว่างพันธมิตรทั้งหมดที่เกี่ยวข้อง

(5) บูรณาการและสร้างสมดุลระหว่างการสร้างองค์ความรู้และการดำเนินการเพื่อประโยชน์ร่วมกันของพันธมิตรทั้งหมด

(6) เน้นความเกี่ยวข้องในท้องถิ่นของการสาธารณสุขและปัญหาสังคมและแนวทางนิเวศวิทยาที่จัดการกับปัจจัยหลายประการของโรคและความเป็นอยู่ที่ดี

(7) เกี่ยวข้องกับการพัฒนาระบบผ่านกระบวนการแบบวงเกลียวและวนซ้ำ

(8) เผยแพร่ข้อค้นพบให้กับพันธมิตรทั้งหมดและเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดในกระบวนการเผยแพร่

(9) มุ่งเน้นกับกระบวนการและความผูกพันในระยะยาว (Involves a long-term process and commitment)

จากการสังเคราะห์การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในทศวรรษที่ 3 ของประเทศไทยมองว่าสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมีความซับซ้อนเชิงโครงสร้างและเชิงพื้นที่ มีปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมสูงขึ้น เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านการศึกษา ด้านทรัพยากร ด้านการเกษตร ด้านการจัดการที่ดิน ด้านวัฒนธรรม เป็นต้น เป็นโจทย์ท้าทายของนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น เนื่องจากปัญหาบางอย่างชุมชนไม่สามารถแก้ไขเพียงลำพัง การเชื่อมภาคีช่วยหนุนเสริมเป็นการเพิ่มพลังในการแก้ไขปัญหา

กาญจนา แก้วเทพ (2564: 34-35) ได้กล่าวว่า “ส่วนใหญ่ชาว CBR มักจะมองแบบ Inside-out มาก คือ การมองมาจากปัญหาของชุมชนเพียงมุมเดียว แต่เมื่อต้องการทำงานกับภาคี CBR ควรจะมองแบบ Outside-in คือมองทะลุเข้าไปในภาคีว่า ภาคีมีปัญหาอะไรบ้าง วิธีคิดและวิธีการทำงานที่เคยใช้กับชุมชนนั้น จะสามารถนำไปใช้กับภาคีได้หรือไม่ เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุผลที่ต้องทำงานร่วมกับภาคี เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของชุมชน ได้แก่ 1) กิจกรรมนั้นชุมชนดำเนินการเอง แต่มีภาคีมาช่วยก็ดี 2) กิจกรรมนั้นเกินความสามารถของชุมชน จำเป็นต้องขอความร่วมมือจากภาคี 3) กิจกรรมนั้น

ชุมชนไม่มีความชอบธรรมที่จะทำ ภาคียังจำเป็น 4) กิจกรรมนั้นเป็นหน้าที่ของภาคี แต่ภาคีไม่ได้ทำ หรือ ทำไม่ได้ดี 5) ภาคีเองเป็นสาเหตุของปัญหา จะทำกิจกรรมอะไรกับภาคีเพื่อเปลี่ยนแปลงภาคี ดังนั้นบทบาทของภาคีจะเกิดขึ้น 4 ประการ คือ ภาคีเป็นผู้ช่วย ภาคีเป็นเจ้าภาพ ภาคีเป็นผู้ร่วมมือ ภาคีเป็นเป้าหมาย” จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ทศวรรษที่ 3 ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในประเทศไทย จึงได้นำเสนอการทำความร่วมมือภาคีเพื่อสร้างผลลัพธ์สู่การเปลี่ยนแปลง จึงเป็นหลักการงานข้อที่ 4 ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้แก่ 1) โจทย์วิจัยมาจากชุมชน 2) ชุมชนเป็นนักวิจัย 3) ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาร่วมกัน และ 4) สร้างเครือข่ายความร่วมมือสู่ผลลัพธ์

2. ประโยชน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (Benefits of Community-Based Research: CBR) ด้วยความเชื่อที่ว่าสังคมมีความอยุติธรรมในเชิงโครงสร้าง ทำให้ความสัมพันธ์ของผู้อยู่ในภาวะได้เปรียบเสียเปรียบ มีการเอารัดเอาเปรียบ ไปจนถึงการกดขี่ขูดรีด ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัว ทำให้นักวิจัยสายปฏิบัติการแสวงหาความยุติธรรมในเชิงความสัมพันธ์ทางสังคมและความยุติธรรมในเชิงโครงสร้างเกิดขึ้นได้เมื่อนุชนมีเสรีภาพ หนทางของการก้าวสู่เสรีภาพ คือ การสร้างวงจรเล็ก ๆ ให้เกิดขึ้นในครอบครัว ในกลุ่มเพื่อน ในองค์กรการทำงาน เป็นต้น (วรรณดี, 2560) เมื่อเชื่อมโยงเข้าหากันจะเกิดขึ้นนี้ เรียกว่า “ชุมชน” ที่บุคคลร่วมกันสร้างการเรียนรู้ มีการพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แสวงหาความรู้ร่วมกัน และนำความรู้มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ (อุทิศ, 2561: 273) ซึ่งการเปลี่ยนแปลง เพื่อก้าวไปสู่เสรีภาพและอิสรภาพ จึงเป็นเป้าหมายของวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ซึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงเริ่มจากชุมชนเล็ก ๆ ที่ร่วมกันเข้าถึงความรู้จากความจริง สร้างความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับการสร้างความยุติธรรม มีเสรีภาพและสันติภาพ การวิจัยนี้จึงเป็นการสร้างพื้นที่ที่เป็นประชาธิปไตย บุคคลในชุมชนมีความเสมอภาคและเท่าเทียมกัน รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นที่ระดับปัจเจกชนหรือบุคคล ไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงในระดับกลุ่ม ชุมชน หรือสังคม (กาญจนา, 2563: 23-24)

จากกรณีชุมชนบ้านห้วยห้วยพัฒนา อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ คนในชุมชนได้ร่วมกันรื้อฟื้นภูมิปัญญาด้านน้ำกิน พัฒนาชุมชนให้กลายเป็นพื้นที่ “กินได้ เทียวได้ ขายได้” เน้นการปลูกผักปลอดสาร อาหารปลอดภัย การวิจัยเพื่อท้องถิ่นสร้างความตระหนักให้ชุมชนปฏิบัติการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง (Social Action) ขณะเดียวกันได้ส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ด้วยกันจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคม (Social Change) สุดท้ายชุมชนบ้านห้วยห้วยพัฒนา อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ร่วมกันสร้างพื้นที่ทางวัฒนธรรมทำให้เกิดความตระหนักเห็นคุณค่าภูมิปัญญา วัฒนธรรมและทรัพยากรชุมชน ก่อให้เกิดเป็นรายได้จากการขายสินค้า หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เข้ามาสนับสนุนงบประมาณ สนับสนุนอุปกรณ์แก่ชุมชน จึงเรียกได้ว่าเกิดความยุติธรรมสำคัญชุมชน (Social Justice) ดังนั้นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นการวิจัยที่สร้างพลังการเปลี่ยน (Social Change) ร่วมปฏิบัติการ (Social Action) เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) (อุทิศ และคณะ, 2562: 254)

ดังนั้นการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) นอกจากจะเป็นการวิจัยที่ใช้วิธีการวิจัยเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ สิ่งที่แตกต่างกันเห็นได้ชัดเจน ก็คือทางการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เป็นการผสมผสานความรู้ทางทฤษฎีกับความรู้ทางปฏิบัติการ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เป็นรูปธรรม เพราะความรู้ทางทฤษฎีเป็นระบบวิธีคิด ทำหน้าที่เหมือน “ไฟฉาย” ที่ส่องดูความเป็นจริงในสังคม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่เป็นจริง หลังจากเข้าใจสภาพความเป็นจริงแล้วก็ทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล และออกแบบแนวทางปฏิบัติการแก้ไขปัญหาสังคม Zimmerman, Cohen & Love (2009: 18) ได้นำเสนอประโยชน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นต่อสมาชิกในชุมชนและนักวิจัยดังนี้

ตารางที่ 1 ประโยชน์ของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นต่อสมาชิกในชุมชนและนักวิจัย

องค์ประกอบของ CBR (Component CBR)	ประโยชน์ของชุมชน (Community Benefit)	ประโยชน์ของการวิจัย (Research Benefit)
มีโครงสร้างการทำงานร่วมกันเพื่อเป็นแนวทางในการตัดสินใจ	จุดเริ่มต้นของการสร้างความไว้วางใจและความเป็นไปได้ให้ความคุ้มครองผู้เข้าร่วมวิจัย พร้อมทั้งสร้างการยอมรับจากชุมชน	โอกาสในการทำความเข้าใจประเด็นการทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหา และหาแนวทางการจัดการร่วมกัน
คำถามวิจัย	ปัญหามาจากผู้เข้าร่วมวิจัย และสมาชิกในชุมชน	นักวิจัยรับรู้สถานการณ์ปัญหาที่มีความซับซ้อนซึ่งเป็นรากฐานของปัญหาและจะได้ร่วมกันออกแบบวิธีการแก้ปัญหาผ่านกระบวนการวิจัย
ข้อเสนอและเงินทุน	ข้อเสนอแนะ มีแนวโน้มที่จะได้รับการแก้ไขและสมาชิกในชุมชนยอมรับได้	โอกาสในการระดมทุนเพิ่มขึ้นหากผลการมีส่วนร่วมของชุมชน และเห็นผลในเชิงรูปธรรมและกลไกตอบสนองความยั่งยืน
การออกแบบวิจัย	ผู้เข้าร่วมการวิจัยรู้สึกถึงการมีส่วนร่วม ได้รับความรู้มากกว่าเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูลจากการวิจัย และได้รับประโยชน์จากการวิจัยด้วย	ชุมชนมีโอกาสเข้าร่วมการวิจัยเพิ่มขึ้น และลดปัญหาความไม่เข้าใจของชุมชนต่อการวิจัย

องค์ประกอบของ CBR (Component CBR)	ประโยชน์ของชุมชน (Community Benefit)	ประโยชน์ของการวิจัย (Research Benefit)
มาตรการ การออกแบบ เครื่องมือ และการ รวบรวมข้อมูล	การใช้กระบวนการวิจัย จะทำให้ชุมชนยอมรับ และเกิดประโยชน์ต่อ ชุมชนในระดับที่กว้างขึ้น	คุณภาพของข้อมูลน่ามี ความน่าเชื่อถือและมี ความถูกต้อง
การออกแบบและ การดำเนินการวิจัย	ผู้เข้าร่วมรู้สึกว่าการ วิจัยถูกออกแบบมาเพื่อ ตอบสนองความต้องการ และเกิดประโยชน์ต่อ ชุมชนมากที่สุด	การออกแบบการวิจัยมี ความเหมาะสมสำหรับ กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษา จึงเกิดโอกาสที่จะประสบ ความสำเร็จ
การวิเคราะห์และ ตีความข้อมูล	ชุมชนยอมรับผลการ วิจัยและรู้สึกว่าการ วิจัยถูกต้องตามความ คาดหวัง	นักวิจัยไม่ถูกวิพากษ์ วิจารณ์จากความเข้าใจที่ คาดเคลื่อน หรือไม่เข้าใจ ของความอ่อนไหวทาง วัฒนธรรม
การแปลผลการวิจัย	ผลการวิจัยมีแนวโน้ม จะมีการขยายผลต่อ ชุมชนในระดับที่กว้างขึ้น และเพิ่มศักยภาพใน การดำเนินการในระดับ สูงขึ้น	เพิ่มการกระจายผลลัพธ์

ที่มา: Zimmerman, Cohen & Love (2009: 18)

4. ความเหมือนและความต่างระหว่าง CBR กับ PAR

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มีรากฐานที่มาจากการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR) แต่ทั้ง 2 มีความเหมือนและความต่างกันในการ หรือ กระบวนการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

1. ความเหมือนระหว่างการศึกษาวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) การวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน (CBPR) หรือที่เรียกกันทั่วไปว่าการศึกษาวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR), การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) การวิจัยการดำเนินการแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน (CBPAR) การวิจัยการดำเนินการทางสังคม (Social Action Research) รวมถึงเงื่อนไขอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการก่อตัวการวิจัย ความร่วมมือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ที่ไม่ใช่นักวิชาการเพียงอย่างเดียว ขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน ตัด (Leavy, 2017: 224) สำหรับในแวดวงการวิจัยของประเทศไทย เรียกงานวิจัยลักษณะนี้ว่า “งานวิจัยรับใช้สังคม หรือ งานวิจัยเชิงพื้นที่” ดังนั้น การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) กับวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มีต้นกำเนิดมาจาก Lewin ที่ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ และให้สังคมเข้ามามีส่วนร่วม โดยใช้พหุกระบวนทัศน์ (Multi-Paradigmatic) และพหุนิยมที่มีอยู่ในทางปฏิบัติ หรือเรียกว่า กระบวนทัศน์วิพากษ์นิยม นั่นเอง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นตัวแทนของสังคมที่ไม่เห็นด้วยกับการวิจัยกระแสหลัก การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) จึงเกิดขึ้นในศตวรรษที่ 20 ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติเพื่อการเปลี่ยนแปลง และการปลดปล่อย เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน (Chevalier & Buckles, 2019: 38)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ประเด็นโจทย์มักจะมาจากผู้ที่สนใจศึกษา แล้วนำไปสร้างการมีส่วนร่วมในพื้นที่ เช่น การจัดเวทีระดมสมอง ออกแบบกิจกรรมปฏิบัติการ การรับผลลัพธ์จากการวิจัย เป็นต้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มักจะพบในสายการศึกษา หรือ

สายสังคมศาสตร์ ซึ่งการวิจัยกระแสหลัก อาจจะใช้วิธีการมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย เช่น การระดมสมองแก้ปัญหา นักเรียนอ่านหนังสือไม่ได้ เขียนไม่ออก นักวิจัยจัดเวทีร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) เพื่อรับฟังปัญหาและค้นหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ถูกกำหนดโดยนักวิชาการ ตั้งแต่โจทย์การวิจัย การออกแบบเครื่องมือ การเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล ก็จะมาจากคนภายนอก แล้วนำมาสร้างการมีส่วนร่วมกับกลุ่มเป้าหมายในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่ง แต่ไม่ได้ครอบคลุมทุกขั้นตอนการมีส่วนร่วม แต่ผลลัพธ์เน้นการเรียนรู้ ปลดปล่อย ไม่ครอบงำ และมุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงของสังคม

2. ความแตกต่างระหว่างการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) มีความเหมาะสมอย่างยิ่งกับสิ่งที่มีโครงสร้างไม่สมบูรณ์ (Ill Structured) ซึ่งเป็นการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ที่ได้รับความสนใจทั่วโลก แม้ว่าการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action) จะเป็นที่รู้จักและคุ้นเคยในสาขาจิตวิทยาชุมชน (Psychology) แต่สาขาวิชาอื่น ๆ ก็ใช้เพื่อเน้นที่ความไม่เท่าเทียมกันด้านสุขภาพ (Health Disparities) และความยุติธรรมทางสังคม (Social Justice) รวมถึงการสาธารณสุข (Public Health) งานสังคมสงเคราะห์ (Social Work) การพยาบาล (Nursing) และการแพทย์ (Medicine) แต่การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ซึ่งมีความแตกต่างจากงานวิจัยที่รู้จัก เพราะการเข้าร่วมในการวิจัยไม่ใช่เพียงการยินยอมเท่านั้น แต่เป็นการยินยอมเข้าร่วมดำเนินการวิจัยอย่างลึกซึ้ง นัยหมายถึงการเป็นหุ้นส่วน (Partnering) ของการวิจัยร่วมกับชุมชน (Community) องค์กร (Organization) หรือ กลุ่ม (Group) (Jason & Glenwick (Eds.), 2016: 45) การเป็นหุ้นส่วนของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) นั้นได้แก่ ร่วมคิด การร่วมทำ การร่วมแรง ร่วมเงิน ร่วมวัสดุอุปกรณ์ และร่วมบุคลากร เป็นต้น การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาค้นตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ (Leavy, 2017: 224)

Holkup et al. (2004: 163) ได้กล่าวว่า CBR มีความคล้ายคลึงกันมากกับ PAR ในทางทฤษฎีและในทางปฏิบัติ ส่วนใหญ่เกิดจากผลงานของนักวิชาการด้านจิตวิทยาและสุขภาพในอเมริกาเหนือ เช่น Karen Hacker, Barbara Israel, Michelle Fine และ Nina Wallerstein และองค์กรต่าง ๆ เช่น Center for Participatory Research และ Wellesley Institute การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เป็นการขับเคลื่อนโดยชุมชน โครงการมักเริ่มต้นจากประชาชนกำลังเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อน เช่น ผลลัพธ์ด้านสุขภาพที่ไม่ดี แต่ขาดความสามารถ ความรู้ หรือ เครือข่ายที่จะเข้าใจอย่างชัดเจน นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นต้องดำเนินการตามหลักการ คือ การวิจัยเพื่อท้องถิ่นริเริ่มเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน มากกว่านักวิจัย หรือ หน่วยงานของรัฐ บางคนวิพากษ์วิจารณ์แนวทางการวิจัย เช่น PAR ได้แย้งว่าแหล่งที่มาของปัญหานั้นถูกกำหนดไว้ล่วงหน้าในเชิงอุดมคติแล้ว เช่นเดียวกับแนวทางอื่น ๆ

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) จะพัฒนาขีดความสามารถในชุมชนตลอดจนความสนใจในปัญหาที่กำลังเผชิญ คนในชุมชนจะได้รับ “พลัง (Empowered)” เมื่อเข้ามามีส่วนร่วม โดยจะได้รับความรู้จากการดำเนินการวิจัยเปลี่ยนมุมมองในอดีตที่ “ผู้เชี่ยวชาญ (Expert)” ครอบงำ เช่น กระทรวงสาธารณสุข รัฐบาล ด้วยข้อเสนอแนะเชิงลึกเกี่ยวกับข้อมูลชุมชนที่ดำเนินการเปลี่ยนแปลงมีความสำคัญต่อนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น ซึ่งทำงานร่วมกับหน่วยงานด้านวิชาการ หรือ หน่วยงานของรัฐ ทำให้เกิดการตอบสนองต่อชุมชน ดังนั้นการวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นการเปิดและยืดหยุ่น ตอบสนองต่อเงื่อนไขทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะ ดังนั้นการวิจัยเพื่อท้องถิ่นไม่มี “พิมพ์เขียว (Blueprint)” หรือ “แบบจำลอง (Model)” สำหรับชุมชน นักวิจัย หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นแนวทางใหม่ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (New Approaches To Action Research) ได้มุ่งเน้นที่รากของโครงสร้างของความไม่เท่าเทียมกันอย่างชัดเจนมากขึ้นกลายเป็นของชุมชน อย่างไรก็ตาม PAR และ CBR อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ (Rubric) ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research)

ถือว่าอยู่ใน “ประเภท (Genre)” เดียวกัน (Tobias, Richmond & Luginaah, 2013: 132) ดังนั้นการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้พัฒนามาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) แต่มีความลึกซึ้งในเชิงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตลอดกระบวนการวิจัย

จากการสัมภาษณ์ รศ. ดร.กาญจนา แก้วเทพ เมธีวิจัยอาวุโส สกว. และนักวิชาการการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ให้ข้อมูลว่า

คำว่า CBR กับ PAR มันเป็นคนละมิติ เอามาเทียบกันไม่ได้ CBR เป็นชื่อสายพันธุ์วิจัยประเภทหนึ่ง ส่วนคำว่า PAR มันเป็น “วิธีการ” งานวิจัยที่ไม่ใช่ CBR เขาอาจจะใช้ PAR ก็ได้ แต่งาน CBR ต้องใช้ PAR และเป็น PAR แบบชนิดพิเศษ (สูงสุด ครบวงจร ของแท้) หากมองรากฐานที่มาจากก็อาจจะมีความเหมือนกัน คือมาจาก ทฤษฎีวิพากษ์ แต่สำนักวิพากษ์ก็มีหลากหลายสำนักแตกต่างกันไป ซึ่งทฤษฎีวิพากษ์ (Critical theory) ของตะวันตก มักจะเน้นการวิพากษ์ในระดับ macro วิพากษ์โครงสร้าง วิพากษ์คนอื่น แต่ CBR เริ่มจากระดับ micro และมีลักษณะวิพากษ์ตนเอง เน้นการปลดปล่อยตนเองจากความไม่รู้ (อวิชชา) หรือโลก โกรธ หลงของตนเองก่อน เป็นแบบตะวันออก พุทธศาสนาแล้วจึงค่อยขยายกว้างออกไป

นอกจากนี้ Minkler & Wallerstein (Eds.) (2011: 10) ได้ยืนยันว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เป็นการวิจัยที่พลิกโฉมกระบวนการทัศน์การวิจัยประยุกต์แบบดั้งเดิม ซึ่งผู้วิจัยภายนอกส่วนใหญ่จะกำหนดคำถามที่ถาม เครื่องมือที่ใช้แล้วนำไปใช้ ส่วนผลลัพธ์ก็มีเป้าหมายที่ต้องการชัดเจน คำกล่าวของ Budd Hall (1992 : 22) ได้กล่าวว่า “พื้นฐานการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนั้นเกี่ยวกับว่าใครมีสิทธิที่จะพูด วิเคราะห์ และลงมือทำ (Participatory Research Fundamentally Is About Who Has The Right To Speak, To Analyze And To Act)” แต่วิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เป็นการวิจัยที่ชี้ให้เห็นความโดดเด่นทางวิธีการ “ไม่ใช่เพียงวิธีการ แต่เป็นบริบทวิธีของการประยุกต์ใช้” สิ่งที่

แตกต่าง คือ “ทัศนคติของนักวิจัย ซึ่งจะกำหนดวิธีคิดและดำเนินการวิจัย โดยใครและเพื่อใคร” หัวใจของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น คือ มุ่งเน้นในการประชาชน ได้ตัดสินใจว่าจะศึกษาอะไร ขณะเดียวกันยังเพิ่มความตระหนักรู้ของชุมชน เกี่ยวกับองค์ความรู้ที่จะนำมาใช้ในฐานะนักวิจัยที่เป็นตัวแทนจะสร้าง การเปลี่ยนแปลง

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ถึงแม้มีที่มาจากกลุ่มวิพากษ์นิยมเช่นเดียวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) แต่มีความแตกต่างในลักษณะวิธีการ คือ 1) โจทย์มาจากชุมชนเป็นคิดว่าจะทำอะไร 2) เครื่องมือวิจัยชุมชนร่วมสร้าง ซึ่งวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) นักวิจัยเป็นคนสร้างเครื่องขึ้นเอง 3) เก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม ชุมชนร่วมเก็บข้อมูลกับนักวิจัย เพื่อเป็นการทบทวนองค์ความรู้ ศักยภาพตนเอง เกิดการเรียนรู้ผ่านการวิจัย 4) วิเคราะห์ข้อมูลแบบมีส่วนร่วม ชุมชนร่วมวิเคราะห์ เพื่อจะได้นำข้อมูลที่ค้นพบนำไปสู่การวางแผนปฏิบัติการแก้ไขปัญหา ภายใต้การดำเนินการวิจัยจะมีพี่เลี้ยง หรือ โหนด (NODE) ทำหน้าที่คอยให้คำปรึกษา แนะนำอย่างใกล้ชิด

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาข้างต้นผู้เขียนจึงขอจำแนกความแตกต่างระหว่าง การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ดังนี้

ตารางที่ 2 ความเหมือนและความแตกต่างระหว่างการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

ความเหมือนและความต่าง CBR กับ PAR	การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR)	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)
ความแตกต่าง CBR กับ PAR	1. โจทย์วิจัยมาจากชุมชน ชุมชนเป็นคนสะท้อนในสิ่งที่ตนเองต้องการแก้ไข ปัญหา	1. โจทย์วิจัยมาจากวิชาการ (ประเด็นการวิจัย ประเด็นแหล่งทุนวิจัย)
	2. สร้างเครื่องมือการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (การวิจัยเพื่อท้องถิ่นจะมีกิจกรรมการออกแบบเครื่องมือวิจัยร่วมกับชุมชน)	2. เครื่องมือวิจัย (ผู้วิจัยเป็นคนสร้างและนำไปเก็บข้อมูลกับชุมชน)
	3. เก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม (ชุมชนร่วมเป็นคนเก็บข้อมูล บันทึกข้อมูลด้วยตนเอง หรือ ร่วมกับนักวิจัยภายนอก)	3. เก็บข้อมูลโดยนักวิจัย เช่น การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดเวทีชุมชน
	4. วิเคราะห์ข้อมูลแบบมีส่วนร่วม (จัดเวทีชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นการทำความเข้าใจร่วมกัน) มักจะไม่มีการจัดเวทีคืนข้อมูลชุมชน เนื่องจากชุมชนได้เรียนรู้ทุกขั้นตอนจากการวิจัย	4. การวิเคราะห์ข้อมูลโดยนักวิจัย และนำข้อมูลมาจัดเวทีในภายหลัง หรือเรียกว่า เวทีคืนข้อมูลชุมชน

ความเหมือนและความต่าง CBR กับ PAR	การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR)	การวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม (PAR)
ความเหมือน CBR กับ PAR	5. วางแผนปฏิบัติการร่วมกัน ทั้งชุมชน นักวิจัย และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง	5. วางแผนปฏิบัติการร่วมกัน ทั้งชุมชน นักวิจัย และ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
	6. ปฏิบัติการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน	6. ปฏิบัติการแก้ไขปัญหา ร่วมกัน
	7. ประโยชน์จากการวิจัย สร้างพลังการเรียนรู้ ปลดปล่อยจากการครอบงำ เกิดการเปลี่ยนแปลงชุมชน	7. ประโยชน์จากการวิจัย สร้างพลังการเรียนรู้ ปลดปล่อยจากการครอบงำ เกิดการเปลี่ยนแปลงชุมชน
	8. ประเมินผลการวิจัย แบบมีส่วนร่วม	8. ประเมินผลการวิจัย แบบมีส่วนร่วม

5. การวิจัยเพื่อท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงสังคม

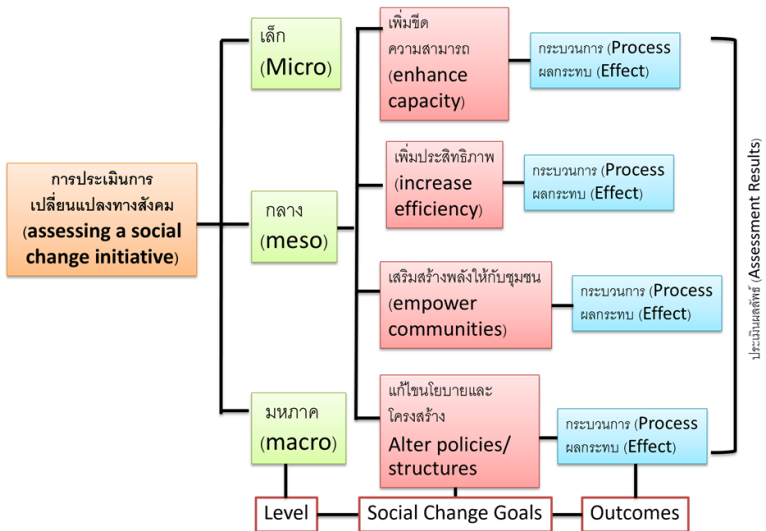
การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือการแสวงหาความรู้ เพื่อการปลดปล่อยเท่านั้น แต่เป็นยังสร้างขีดความสามารถให้ชุมชนได้มีโอกาสสะท้อนปัญหาและความต้องการให้กับผู้มีอำนาจทุกระดับได้มองศักยภาพของชุมชน หากจะประเมินการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) สามารถจำแนกได้ 3 ประการ คือ ระดับเล็ก (Micro) ระดับกลาง (Meso) และ ระดับมหภาค (Macro) ซึ่งมุ่งเน้นการเพิ่มขีดความสามารถ (Enhance Capacity) เพิ่มประสิทธิภาพ (Increase Efficiency) และการเสริมพลังให้กับชุมชน สังคม (Empower Communities) ซึ่งเป้าหมาย

ที่ต้องการการเปลี่ยนสังคม (Social Change Goals) จากการกดขี่ ครอบงำ และสร้างอิสระทางความคิดให้กับประชาชน มีรายละเอียดดังนี้

1) ระดับเล็ก (Micro) คือ เกิดผลการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล และ ชุมชน เช่น คนในชุมชนได้เข้าใจการแก้ปัญหาป่าชุมชน การสร้างกติการ่วม เพื่อสร้างแหล่งอาหารของชุมชน นอกจากนี้ชุมชนประกาศเป็นวาระชุมชนว่า “ทุกวันเข้าพรรษาของทุกปีจะจัดกิจกรรมการปลูกป่า บวชป่าของชุมชน” จนทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมองเห็นคุณค่าต่อชุมชน โดยกิจกรรมของชุมชน ไปบรรจุไว้ในแผนงบประมาณประจำปีของเทศบาล ศูนย์ประสานงานป่าไม้ จังหวัด เป็นต้น การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) เป็นการทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ การเก็บรวบรวมข้อมูลป่าชุมชน ปัญหาการบุกรุก และการใช้ประโยชน์จาก ป่าชุมชน จนได้เกิดแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันของชุมชน สิ่งเหล่านี้เป็น การสะท้อนให้เห็นการเสริมพลังชุมชนผ่านการวิจัย เพื่อการปลดปล่อยจาก การครอบงำจากรัฐ คือ ชุมชนออกแบบวิธีการแก้ไขปัญหามาที่เหมาะสมกับ บริบทชุมชนของตนเอง

2) ระดับกลาง (Meso) เป็นการเปลี่ยนแปลงระดับการยกความรู้ ชุมชนระดับที่สูงขึ้น เช่น การนำไปบรรจุไว้ในแผนงบประมาณระดับอำเภอ และระดับจังหวัด เช่น การวิจัยของโครงการ อุทิศ ทาหอม และคณะ (2564) ได้ใช้กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นยกระดับประเพณีเก็บน้ำผึ้งเดือน 5 ให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จนนำไปสู่การบรรจุในแผนงบประมาณ ของเทศบาลตำบลบึงเจริญ และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดได้ประกาศให้ “ประเพณีเก็บน้ำผึ้งเดือน 5 เป็นประเพณีท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์” นอกจากนี้ ยังได้รับงบประมาณจากท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยบุรีรัมย์ สนับสนุนงบประมาณ ปรับปรุงพื้นที่ท่องเที่ยว จำนวน 2,500,000 บาท ไปบรรจุไว้ในแผนของ อำเภอบ้านกรวด และประกาศให้เป็นประเพณีท้องถิ่นระดับจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการศึกษาวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เพิ่มขีดความสามารถให้กับชุมชน พร้อมทั้งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มองเห็นคุณค่าและความสำคัญจนนำไปสู่ผลการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย

3) ระดับมหภาค (Macro) เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศหรือเป็นฐานข้อมูลประกอบการตัดสินใจของรัฐที่จะออกเป็นกฎหมายพระราชบัญญัติ และนโยบายที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน เช่น การมีการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในต่างประเทศที่แก้ปัญหาการเหยียดสีผิว จนทำให้เกิดเป็นกฎหมายในการต่อต้านการเหยียดสีผิวในเวลาต่อมา ส่วนประเทศไทยอาจจะมีให้เห็นบ้าง เช่น การส่งเสริมให้อาจารย์มหาวิทยาลัยทำงานวิจัยรับใช้สังคม และนำผลการวิจัยไปขอตำแหน่งทางวิชาการ การใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทย เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ฐานคิด จุดยืนของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น นอกจากจะวิพากษ์ปัญหาเชิงโครงสร้างของรัฐแล้ว ยังทำหน้าที่ส่งเสริมให้ชุมชนแสวงหาความรู้ เพื่อปลดปล่อยจากการครอบงำจากรัฐ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ

ภาพที่ 1 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ดังนั้นตัวชี้วัดผลการเปลี่ยนแปลงของการวิจัยเพื่อท้องถิ่นสามารถ
จำแนกได้ 5 ประการ

1. ด้านวิชาการ เกิดความรู้ในทางวิชาการ เช่น การตีพิมพ์บทความ
วิจัยระดับชาติ นานาชาติ การเขียนเป็นหนังสือ ตำรา และพัฒนาหลักสูตร
เพื่อเป็นการขยายผลองค์ความรู้สู่สาธารณะ

2. ด้านสังคม ชุมชน การวิจัยเกิดประโยชน์ต่อชุมชน สังคม เช่น
เกิดความสัมพันธ์ เกิดคุณภาพชีวิต เกิดแหล่งอาหาร เกิดรายได้เพิ่มของชุมชน

3. ด้านสิ่งแวดล้อม การวิจัยทำให้เกิดผลดีต่อสิ่งแวดล้อม เกิดการ
ฟื้นฟูระบบนิเวศ ชุมชนเกิดการลด ละ เลิกการใช้สารเคมี การทำเกษตรที่
เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) เป็นต้น

4. ด้านพาณิชย์ ผลการวิจัยสามารถสร้างรายได้ให้กับประชาชน
ตำบล อำเภอ จังหวัด เกิดการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ชุมชน
สามารถนำผลิตภัณฑ์ไปขายทั้งในและต่างประเทศ

5. ด้านนโยบาย ผลการวิจัยถูกบรรจุไว้ในแผนงบประมาณประจำปี
หน่วยงานภาคีทั้งภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม หรือ เกิดการเปลี่ยนแปลง
งบประมาณ เกิดเปลี่ยนแปลงทางกฎหมาย เป็นต้น

สรุป

การวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีที่มาจากทศวรรษ 1940 Kurt Lewin ทำทนาย
ขอบเขตระหว่างการศึกษา ทฤษฎี และการกระทำในด้านจิตวิทยาและได้รับ
การยกย่องอย่างกว้างขวางว่าเป็นจุดเริ่มต้น “การวิจัยเชิงปฏิบัติการ” ใน
สหรัฐอเมริกา ขบวนการความยุติธรรมทางสังคม (The Social Justice
Movements) ขบวนการสิทธิสตรี สิทธิพลเมือง แรงงาน และเกย์ (The
Women’s, Civil Rights, Labor, And Gay Rights Movements) ล้วนมี
อิทธิพลต่อการพัฒนาหลักการทางปรัชญาของ CBR ผลกระทบทั่วไปจาก

ขบวนการความยุติธรรมทางสังคม ซึ่งการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ถูกจัดอยู่ใน กระบวนทัศน์วิพากษ์ให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตและการเสวนา มีจุดหมาย เพื่อการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง มีเป้าหมายเพื่อแสวงหาความรู้ เพื่อการปลดปล่อย (Emancipation) มนุษย์มีอิสระจากการครอบงำ สร้าง ความเท่าเทียม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) มีรากฐานมาจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการ วิธีการมีส่วนร่วมและการพัฒนาชุมชนนั่นเอง ดังนั้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ของชุมชน หรือ การวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นสิ่งเดียวกัน แต่ถูกเรียกในแต่ละ ประเทศแตกต่างกัน เช่น สหราชอาณาจักร ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ใช้คำว่า CBPR ส่วน สหรัฐอเมริกา แคนาดา อิสราเอล และประเทศไทย ใช้คำว่า CBR เป็นต้น ซึ่งการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีวิพากษ์ Paulo Freire และ Jürgen Habermas ที่ให้ความสำคัญกับการปลดปล่อย จากการกดขี่ และให้ความสำคัญกับค่านิยมทางสังคม (Normative Social) วัฒนธรรมเชิงบรรทัดฐาน (Cultural Values) ได้รับแนวคิดจากทฤษฎีสตรีนิยม (Theories Of Feminism) ลัทธิหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) และลัทธิหลังอาณานิคม (Post Colonialism) ดังนั้นจุดเน้นวิธีการและ เป้าหมายการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้รับอิทธิพลจากการเคลื่อนไหวทางสังคม ในทศวรรษ 1960 และ 1970 ที่ค้นหาสังคมที่ยุติธรรมและปลดปล่อยผู้ถูก กดขี่ในแอฟริกา เอเชีย และละตินอเมริกา สำหรับการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) นั้นมุ่งเน้นการทำงานกับผู้ด้อยโอกาส ผู้ถูกกดขี่ในด้านต่าง ๆ เช่น ทางเพศ สีดผิว เชื้อชาติ ชนเผ่าพื้นเมือง ประชาชนพื้นที่ชนบท เป็นต้น มีหลักการ 4 ประการ คือ 1) โจทย์วิจัยมาจากชุมชน 2) ชุมชนเป็นนักวิจัย 3) ปฏิบัติการ แก้ไขปัญหาพร้อมกัน และ 4) สร้างเครือข่ายความร่วมมือสู่ผลลัพธ์

สำหรับความเหมือนและความต่างระหว่างการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มีรากฐานที่มาจาก การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (AR) แต่ทั้ง 2 มีความเหมือนและความต่างกันในวิธีการ

หรือ กระบวนการวิจัยนั่นเอง อย่างไรก็ตาม PAR และ CBR อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ถือว่าอยู่ในประเภทเดียวกัน การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ได้พัฒนามากจากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) แต่มีความลึกซึ้งในเชิงการมีส่วนร่วมของการวิจัย การวัดผลในเชิงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) นั้น สามารถจำแนกได้ 3 ประการ คือ ระดับเล็ก (Micro) ระดับกลาง (Meso) และ ระดับมหภาค (Macro) ซึ่งมุ่งเน้นการเพิ่มขีดความสามารถ (Enhance Capacity) เพิ่มประสิทธิภาพ และการเสริมพลังให้กับชุมชน สังคม (Empower Communities) ซึ่งเป้าหมายที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงสังคมจากการกดขี่ ครอบงำ และสร้างอิสระทางความคิดให้กับประชาชน

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ. 2548. *การวิจัยจากจุดเริ่มต้นจนถึงจุดสุดท้าย*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ: ซีโน ดีไซน์.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2563. *การวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) กับความเหลื่อมล้ำในสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2564. *ชี้นำเสียบค่าย บทเรียนการทำงานกับภาคีของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น*. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- กาญจนา แก้วเทพ. *นิกวิชาการวิจัยเพื่อท้องถิ่นและเมธีวิจัยอาวุโส สกว. สัมภาษณ์*. 1 กันยายน 2565.
- พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต. 2559. *ปรัชญาสังคมศาสตร์: การอธิบายทางสังคมรากฐานสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บางกอกบลู๊ก.

- พิเชฐ สายพันธ์. 2564. ทฤษฎีวิพากษ์เชื้อชาติ (Critical Race Theory) และการกลับมาของปัญหาอคติการเหยียดเชื้อชาติ. *วารสารมานุษยวิทยา*, 4(2), 252-260
- วรรณดี สุทธิินธกร. 2560. การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงและการวิจัยเชิงปฏิบัติการ. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค. 2548. *กระบวนทัศน์วิจัยเพื่อท้องถิ่นจุดเปลี่ยนการพัฒนา, การประชุมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น*. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- สินธุ์ สโรบล. 2552. *วิธีวิทยาวิจัยเพื่อการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชน: บทสังเคราะห์ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเทศไทยและประสบการณ์จากต่างประเทศ*. สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: วนิดาการพิมพ์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544. *มิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- อุทิศ ทาหอม. 2561. *การพัฒนาแบบยั่งยืน*. บุรีรัมย์: มหาวิทยาลัยราชภัฏ บุรีรัมย์.
- อุทิศ ทาหอม สันติภาพ ชารัมย์ สุจิตรา ยางนอก และเขมิกา อารมณ. 2562. *รูปแบบการพัฒนาศักยภาพทุนทางวัฒนธรรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืนบ้านห้วยหวายพัฒนา ตำบลโคกสะอาด อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์: ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.).*
- อุทิศ ทาหอม และคณะ. 2564. *รูปแบบการพัฒนาขีดความสามารถด้านการท่องเที่ยวชุมชน เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมตำบลบึงเจริญ อำเภอบ้านกรวด จังหวัดบุรีรัมย์: กรณีศึกษา ชุมชมสายตริพัฒนา 3 และชุมชนสายตริ 7. ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)*

ภาษาอังกฤษ

- Chevalier, J. M., & Buckles, D. J. 2019. *Participatory Action Research: Theory and Methods for Engaged Inquiry*. London: Routledge.
- Hall, B. L. 1992. From Margins to Center? The Development and Purpose of Participatory Research. *The American Sociologist*, 23(4), 15-28.
- Holkup, P. A., Tripp-Reimer, T., Salois, E. M., & Weinert, C. 2004. Community-Based Participatory Research: an Approach to Intervention Research with a Native American Community. *ANS. Advances in nursing science*, 27(3), 162.
- Israel, B. A., Eng, E., Schulz, A. J., & Parker, E. A. 2005. *Introduction to Methods in Community-Based Participatory Research for Health*. *Methods in Community-Based Participatory Research for Health*, 3, 26.
- Israel, B. A., Schulz, A. J., Parker, E. A., Becker, A. B., Allen, A. J., Guzman, J. R., & Lichtenstein, R. 2017. Critical Issues in Developing and Following CBPR Principles. *Community-Based Participatory Research for Health. Advancing social and health equity*, 3, 32-35.
- Jason, L., & Glenwick, D. (Eds.). 2016. *Handbook of Methodological Approaches to Community-Based Research: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods*. New York, NY: Oxford university press.
- Leavy, P. 2017. *Research Design: Quantitative, Qualitative, Mixed Methods, Arts-Based, and Community-Based Participatory Research Approaches*. New York, NY: Guilford Publications.

- Minkler, M., & Wallerstein, N. (Eds.). 2011. *Community-Based Participatory Research for Health: From process to outcomes*. John Wiley & Sons.
- Roche, B. 2008. *New Directions in Community-Based Research*. Wellesley Institute.
- Thompson, V. S., & Hood, S. 2017. *Community-Based Participatory Research*. In Public Health Research Methods for Partnerships and Practice (pp. 1-22). London: Routledge.
- Taylor, S. M., & Ochocka, J. 2017. Advancing Community-Based Research in Canada. *International Journal of Knowledge-Based Development*, 8(2), 183-200.
- Tobias, J. K., Richmond, C. A., & Luginaah, I. 2013. Community-Based Participatory Research (CBPR) with Indigenous Communities: Producing Respectful and Reciprocal Research. *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, 8(2), 129-140.
- Strand, K. J. 2000. Community-Based Research as Pedagogy. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 7(1). 85-96
- Stoecker, R. 2003. Community-Based research: From Practice to Theory and Back Again. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 9(2). 35-46.
- Viswanathan, M., Ammerman, A., Eng, E., Garlehner, G., Lohr, K. N., Griffith, D., & Whitener, L. 2004. *Community-Based Participatory Research: Assessing the Evidence: Summary*. AHRQ Evidence Report Summaries.

- Wallerstein, N. B., & Duran, B. 2006. Using Community-Based Participatory Research to Address *Health Disparities*. *Health Promotion Practice*, 7(3), 312-323.
- Wallerstein, N., Duran, B., Oetzel, J. G., & Minkler, M. 2017. On Community-Based Participatory Research. *Community-Based Participatory Research for Health: Advancing Social and Health Equity*, 3, 3-16.
- Wallerstein, N., & Duran, B. 2017. The Theoretical, Historical and Practice Roots of CBPR. *Community-Based Participatory Research for Health: Advancing Social and Health Equity*, 7-29.
- Wilson, E. 2019. Community-Based Participatory Action Research. *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences*. (pp. 285-298). Springer Singapore.
- Zimmerman, S., Tilly, J., Cohen, L., & Love, K. 2009. *A manual for Community-Based Participatory Research: Using Research to Improve Practice and Inform Policy in Assisted Living*. CEAL-UNC Collaborative. Chapel Hill, NC: University of North Carolina, 1-112.

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ รศ. ดร.กาญจนา แก้วเทพ เมธีวิจัยอาวุโส สกว. ที่ให้คำปรึกษาแนะนำการเขียนบทความวิชาการนี้ทุกขั้นตอน จนทำให้บทความนี้ได้รับการเผยแพร่สู่สาธารณะ ผู้เขียนขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สนธิ พาราชกูร์ ที่ช่วยสืบค้นตำรา คู่มือ หนังสือเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อท้องถิ่น (CBR) ในต่างประเทศ จนได้มีข้อมูลในการเขียนบทความในครั้งนี้เป็นอย่างดี